

MIKESY GÁBOR

Egységesítés a földrajzi nevek használatában

Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1980-as évek (2. rész)

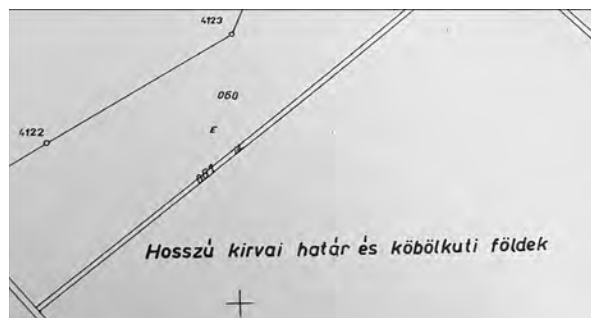
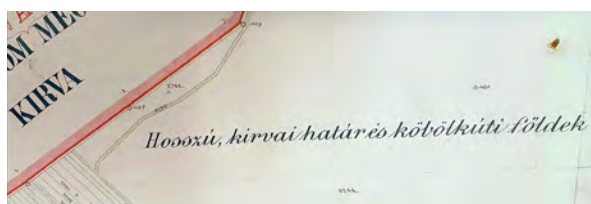
A Földrajzinév-tár III. üteme

Ahogy a Földrajzinév-bizottság (FNB) 1963. évi megalakulása után rövid időn belül elhatározott feladatterv is vázolta, *Magyarország Földrajzinév-tárának* (FNT) a megvalósítása a legvalószínűbb forgatókönyv szerint három lépcsőben történik majd meg.¹ Az 1:500 000 méretarányhoz igazított I. rész 1971-ben, második kiadása 1983-ban jelent meg, a II. rész pedig 19 megyei kötetre bontva 1978 és 1981 között. Ennek névsűrűsége egy közepes, síkvidéki helyeken 1:25 000-es méretarányú, tagoltabb felszínű helyeken kisebb, kb. 1:50 000 méretarányú felelt meg, de a mellékelt 1:150 000 léptékű térkép a pontos lokalizációt nem tette lehetővé. Azt csak a III., méretarány korlátoktól mentesen teljességre törekvő ütem tűzhet ki célul, hogy a helyekhez a nyelvhasználatban élő, a valóságos tagoltságnak megfelelő részletességű, történetileg kialakult, így rendkívül összetett kulturális örökséget hordozó neveket fűző adatállományt hozzunk létre. Mind az *FNT II.* készítése során szerzett tapasztalatok, mind a nyelvészeti névgyűjtések anyagai világosan mutatták, hogy a nagy méretarányú térképek névanyagához nem állt rendelkezésre megfelelő minőségű forrás, gyakorlatilag a nulláról kellett indulni, mert a meglévő állományokat is ellenőrizni kellett.

A különböző térképsorozatok névanyaga jelentős különbségeket mutatott ugyanarra a helyre vonatkozóan, és sorozatokon belül is a névanyagot illetően az egyes szelvények minőségében nagy volt a szórás. Voltak ugyan gazdagon megírt, nyelvíleg gondosan kezelt szelvények, az átlag azonban kiábrándító volt.

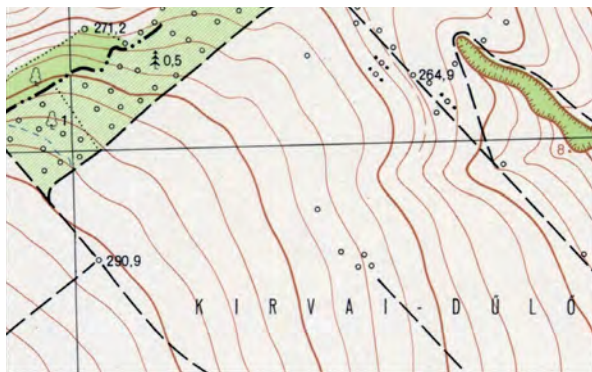
Különösen a földhivatalok által készített térképeken kerültek háttérbe a nevek, ugyanis a teljesen helyrajzi számokhoz kötött rendszerben nem volt szükség a földrajzi nevekre, így erre a részletre sem erős igény, sem kapacitás, sem megfelelő apparátus nem volt, ráadásul a földmérési térképek készítéséhez kiadott ágazati utasítások is ellentmondóan kezelték az ügyet. A megvalósítás szélsőségek között mozgott: egyes földhivatalokban gondosan átmásolták a korábbi kataszteri térképek dülő- és egyéb neveit (az elavult írásmódoknak megfelelően), máshol forgalomba kerülhettek teljesen név nélküli lapok is. A többség a kettő közti megoldásokat valósította meg.

Az élő névhasználathoz való igazítás fehér hollónak számított, és amikor történt ilyen,

■ A Perbál 1885. évi kataszteri térképén megjelenő, egy telekkönyvi egységet képező, összevont dülőneveket átmásolták az 1971-ben készült 1:4000 méretarányú földmérési alaptérképre. A másolásakor nem voltak figyelemmel a csaknem 100 év alatt jelentősen megváltozott helyesírásra, de még a betűhív-
séget sem ellenőrizte senki (Lechner Nonprofit Kft. térképtára)

1 Ezúton is köszönöm Pokoly Béla jelen tanulmány elkészítéséhez nyújtott értékes megjegyzéseit, tanácsait. MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum*, 8. (2021) 3:52–64.

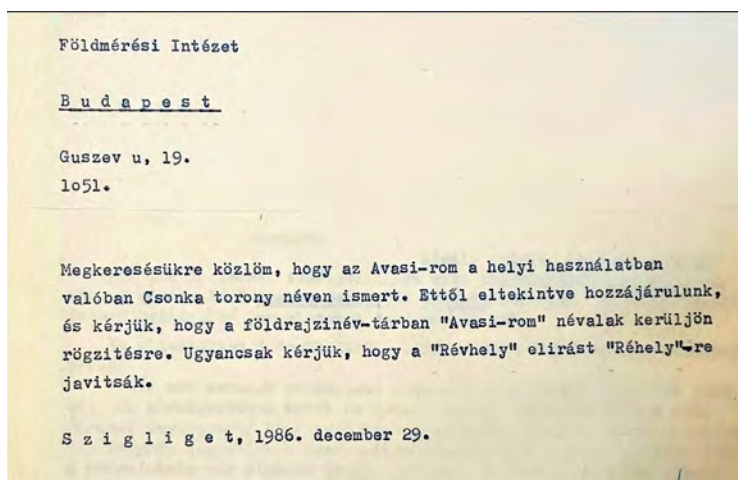
■ Perbálnak az előző képen megjelenő részlete az 1961-ben készült hazai szelvényezésű 1:10 000 méretarányú topográfiai térképen. Itt nem alkalmaztak dűlőnévi összevonásokat, egy konkrét területhez egy konkrét nevet társítottak (Lechner Nonprofit Kft. térképtára)

az is önkényesen. A topográfiai térképeken sokkal jobb volt a helyzet, sok helyen alaposan kikérdezték a helyi lakosságot. Problémák nemcsak az ennek ellenére megmaradt igen számos névhiányos résszel adódtak, hanem a nyelvi igényességgel, például a nyelvjárási névalakok és a nemzetiségi nevek kezelésével, a tévesen köznyelvi alakra módosított szavakkal, az önkényes kiegészítésekkel stb. A topográfusok is gyakran éltek régebbi térképek neveinek átmásolásával.

Világosan látszott, hogy megkerülhetetlen az egyenként minden településen, kiképzett szakember által végrehajtott felmérés. A szakzargonban névrendezésnek hívott folyamat – eredményében ennek kellett képeznie az *FNT III.* részének az alapját – tervezése még azelőtt megkezdődött, hogy teljesen befejeződtek volna az *FNT II.* munkálatai. 1980-ban a Földmérési Intézet (FÖMI) Földi Ervin vezetésével elkészítette az első tervezetet, amelyet a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (MÉM) Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala (OFTH) nemcsak azért karolt fel, mert köztudottak voltak a térképi névanyagok hiányosságai, hanem mert felfutóban volt az országos térképfelújítási program az Egységes Országos Térképészeti Rendszer (EOTR) megvalósításával. Ennek keretében új szelvényezést

és új vetületet vezettek be, így új országos felmérések zajlottak mind a földmérési, mind a topográfiai szakágban, és tökéletesen időszerű volt, hogy a névanyag megújítása csatlakozzon az egyébként is zajló programhoz, megteremtve egyúttal a topográfiai és a földmérési térképek névadási egységét.

Az OFTH számításai szerint a térképfelújítással összekapcsolt névegységesítés becsült költsége akkori (1980) áron az egész országot illetően mintegy 17 millió forintba rúgott, amelyet a hivatal a saját költségvetésén belül nem tudott biztosítani. A minisztérium vezetéséhez benyújtott javaslat tízéves ütemezéssel számolt, és évi kétmillió forint költségvetési többlettámogatást igényelt. Az évenként ismételt javaslatok azonban valahol elakadtak, ezért az OFTH–FÖMI párosa 1983-ban kísérleti jelleggel „a jogszabályi rendezés és a megfelelő anyagi eszközök hiányában” is megindította a névrendezést.² Már egy 1982. évi MÉM-rendelet a FÖMI feladatai között sorolta fel a *Földrajzinév-tár* folyamatos vezetését.³ A cím arra utal, hogy a FÖMI az *FNT II.* létrehozása után is jogosult maradt a földrajzi nevek változásával, a térképi állományok javításával

■ A Földrajzinév-tár folyamatos vezetését levelezéssel is fenn kívánták tartani. Ellentmondó adatok, bizonytalan írásmód, kétséges lokalizáció esetében a FÖMI munkatársai levélben fordultak a helyi tanácsokhoz. Részlet a sziglieti illetékesek válaszából (Lechner Nonprofit Kft.)

2 Az idézet FÖLDI ERVIN *A magyarországi dűlőnevek kronológiája* című, 1989-ben írt összefoglalójából származik. Kézirat. Lechner Nonprofit Kft.

3 A „folyamatos vezetés” kifejezés arra utal, hogy már az *FNT II.* kötetéhez igen sok észrevétel érkezett postai úton, és ezek egyeztetés és jóváhagyás után bekerültek az átvezetni valók dossziéjába.

kapcsolatos kutató- és gyűjtőmunka végzésére. Valóban szép számmal gyűltek a tanácsoktól, a lakosságtól, a szakmai szervezetektől érkező beadványok, korrekciós igények, illetve fordítva is működött a folyamat, azaz számos esetben a FÖMI fordult kérdéssel a helyi illetékesekhez névhiányos vagy írásmódjukat illetően eldöntendő kérdésekkel. Ebben a munkában Földi Ervin leginkább Mélykúti Mihály segítségére számíthatott. A névtár levelezéssel folytatott bővítése jó, de korántsem kielégítő eredményeket hozott.⁴

A folyamatos vezetés legfontosabb része azonban a nagy méretarányokhoz igazodó névállomány összeállítása volt. Az elképzéseket az intézet saját munkatársai, elsősorban Földi Ervin, kezdték a gyakorlatba átültetni egy Pápa környéki és egy dél-borsodi mintaterületen. Mind a kutatómunkában, mind a vidéki helyszíneléseken nagy segítséget jelentett Nagy János topográfus tevékenysége, aki még a Kartográfiai Vállalat (KV) munkatársaként került a névrendezésre kiképzett szakemberek maroknyi csapatába, és még tíz év múlva, nyugdíjasan is szinte megszállottan vett részt az anyaggyűjtésben. A kísérleti névrendezések tapasztalatain elindulva 1984-től sikerült a Hazafias Népfront (HNF) Országos Tanácsával szerződést kötni, és az általuk toborzott helyi önkéntesek bevonásával egy Szentés környéki és egy hajdú-bihari munkaterületet beindítani.⁵ A HNF természetes partnernek volt mondható, hiszen a nyelvészeti névgyűjtésekben is közreműködtek, és az általuk szervezett honismereti táborok visszatérő témájául szolgáltak a helynevek. A táborokon Földi Ervin is előadásokat tartott. A HNF által gyűjtött anyag lényegesen közelebb vitt a célhoz, de oly sok nyitott kérdés maradt bennük a névrendezést megelőző oktatások ellenére is, hogy a következőkben már csak hivatásos, térképészek és

nyelvészek köréből verbuvált és alaposan képzett névrendezőkről szóltak az elképzések.⁶

1987-től az alább ismertetendő folyamatok következményeként a tárca részéről nagyvonalúbb hozzáállás volt tapasztalható. A Földügyi és Térképészeti Hivatal (FTH) ahhoz kötötte a támogatást, hogy az alá tartozó két szervezet, a FÖMI és a KV szerződjön egymással.⁷ A kölcsönös előny abban állt, hogy a névrendezés munkaterületeit a turistatérképek területére jelölték ki. 1988-ban elkészült a névrendezés a Zselic térképének területén. Ezt még néhány további szerződés követte, így a rendszerváltásig a Balaton déli részének és a Dunakanyar környékének a névanyagát sikerült véglegesíteni. A névrendezés elindítása mindenképpen pozitív fejlemény, de a népfrontos és a kartográfiai szerződések mutatják, hogy a folyamat teljesen eltért az eredetileg gondolt ütemezéstől a térképfelújítási programmal párhuzamosan, és a munkaterületek más megfontolások szerint alakultak. 1988-ban Földi Ervin már egy számottevő, minőségileg igen jónak mondható anyag birtokában is keserűen jegyezte meg, hogy az ország területének mindössze 5,6 százaléka sikerült végezni, és ezzel az ütemezéssel még 75 évre lenne szükség.⁸

A kísérleti és a korai névrendezések

Bár a térképi névírásnak minden esetben van névkonzerváló, kultúraőrző szerepe, az 1983-tól kibontakozó névrendezésnek kifejezett célja volt, hogy a térképek névanyagát az élő névhasználat figyelembevételével felülvizsgálja. A névkincs jelentős része korábban ugyanis nem kerülhetett térképre. Ennek számos oka volt, itt azonban elég annyit kiemelni, hogy a topográfiai szakágban a méretarányok nem tették lehetővé, a kataszteri ágban pedig a névírás a telekkönyvi nyilvántartással volt szoros

4 A földrajzi nevek megőrzésének és életben tartásának programja. Előterjesztés a Tudománypolitikai Bizottság részére (3. változat). Kézirat. Lechner Nonprofit Kft.

5 Mivel a finanszírozás ekkor a névrendezés központi kérdése volt, fontos lenne tudni, hogy a HNF maga adta-e a pénzt a vállalt munkaterületeik feldolgozásához. Erről egyelőre irat nem került elő, mindenesetre gyanítható, hogy igen.

6 L. a 4. lábjegyzetet.

7 1986-ban a MÉM keretében működő OFTH nevéből kimaradt az „országos” jelző: Földügyi és Térképészeti Hivatal.

8 L. a 2. lábjegyzetet.

összefüggésben, más nevek feltüntetése csak erős megszorításokkal tartozott a feladatkörbe. Az utóbbiak örökösének számító földmérési alaptérképeken a névrajz teljesen esetleges.

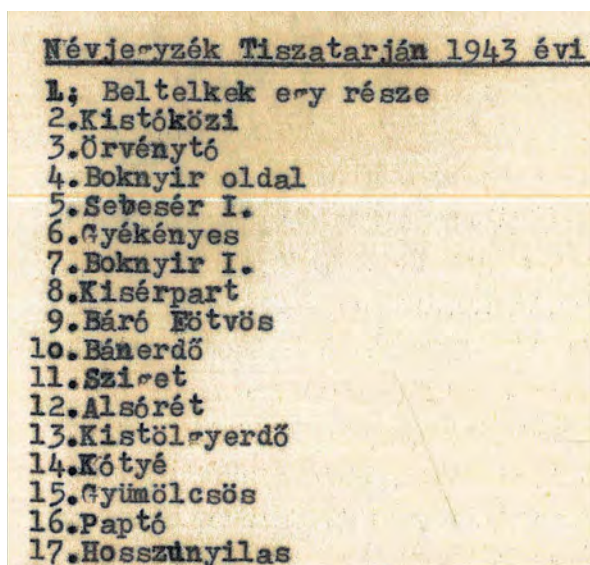
A névrendezés folyamata nagy vonalakban az alábbiak szerint zajlott és zajlik. A földrajzi nevek írásában és gyűjtésében képzett szakemberek előzetesen összeállítják az összes releváns forrásból egy helység névrendezési anyagát: munkatérképek, térképkivágatok, kimutatások és fénymásolatok a szöveges dokumentumokból stb. A helyszíni egyeztetés támogatására a tanácsok (később önkormányzatok) – esetleg más szervezetekkel együtt – a helyi lakosság köréből összehívják a legjobb helyismerettel rendelkező adatközlőket. A névrendező az élő helyneveket oly módon kérdezi ki, hogy a nevek lehetőleg lefedjék az adott község teljes területét. A területek elhatárolását erős vonallal megrajzolja a munkatérképen. Felméri a vonalas és a pontszerű tereptárgyakat, a nevekkel jelölt objektum földrajzi jellegét. Rákérdez a forrásanyagokban szereplő valamennyi névre. A kikérdezés eredményét egyeztetési úrlapon vezeti, amelyen gondosan megjelöli, melyik nevet nem ismeri senki, kiveszőben van, vagy éppenséggel a legerősebben javasolják a bizonyos elkülönített és ábrázolt földfelszíni részlet nevéül. Az úrlapra felvezetik a nevek írásmódjának meghatározásához fontos információkat, például hogy az előtag családnévből származik, elpusztult település nevéét őrzi stb.

■ A névrendező számos forrásanyaggal felszerelve kezdett hozzá a helyszíni felméréshez. Részlet Hedrehely 1860. évi kataszteri térképéről, a Somogy Megyei Levéltárban pauszra másolt dűlőnévvezetéből (Lechner Nonprofit Kft.)

Míg az *FNT II.* célkitűzéseiben a közepes méretarányokhoz, így elsősorban a topográfiai térképekhez igazodott, a részletesebb és jóval általánosabb célú névrendezésnek messzemenőig figyelembe kellett vennie a kataszteri vagy földmérési típusú térképek névigényét is. Ez megmutatkozott a forrásanyagok bevonásánál is: a helységenkénti terepmunkát megelőző kutatási fázisban az eredeti kataszteri térképek névanyagának a feldolgozása is az elvárások részét képezte. Ez akkoriban a legtöbb esetben levéltári kutatómunkát igényelt.

A méretarány kérdésében viszonylag hamar eldőlt, hogy a kezdetben alkalmazott 1:25 000 topográfiai szelvények nem váltják be a reményeket. Az 1:10 000 méretarányú külterületi átnézeti térkép az egyetlen olyan térképfajta volt, amelyet viszonylag könnyen, különösebb adminisztráció nélkül be lehetett szerezni, nem kellett hozzá titkos ügykezeltési jog (TÜK), így külsős személyeknek munkavégzés céljából át lehetett adni. Maga a névrendezés nem korlátozódott az 1:10 000 méretarányra, mégis általános tapasztalat szerint az ilyen méretarányú térképek alkalmasak a földrajzi nevek legszélesebb körének jól lokalizált feltüntetésére a külterületeken. A belterületeken csak a településrészek és az épített környezet nevezetes objektumai tar-

■ Dűlők kivonata Tiszatarján 1943. évi kataszteri térképéről (részlet). Tiszatarján a névrendezés egyik kísérleti állomása volt. A jegyzék a névrendezést megelőző forrásfeltárás eredményeként került a dossziéba (Lechner Nonprofit Kft.)

■ Részlet Tiszatarján névelhelyezési vázlatáról, 1983-ból. A névelhelyezési vázlatok általában 1:10 000 méretarányú külterületi átnézeti térképeken készültek (Lechner Nonprofit Kft.)

toztak a célkitűzésekhez. Az 1:10 000 méretarányú külterületi átnézeti térképek igen csekély térképi tartalommal jellemezhetőek. Ez a körülmény alkalmassá tette e lapokat arra, hogy a helyi egyeztetések, majd az anyag tiszt-

tázása során is jó névelhelyezési vázlatokat készítsenek rajtuk.

A topográfiai tartalom (domborzat, külterületi építmények, nevezetes pontok stb.) viszont olyan esetleges rajtuk, hogy az a lokalizálást el is lehetetleníthette. A helyi egyeztetésekhez tehát külön lapokon kellett gyűjteni az egyéb térképi tartalmakat, hogy semmi ne maradjon ki a kikérdezésből. Ennek a problémának a kiküszöböléséhez többféle megoldással próbálkoztak: pauszra másolt forrásanyagok, egységes munkatérkép, amelyeken a különböző forrásokat jelölték, számítógéppel előállított

névrendezési anyag. Az előbbi kettőt alkalmazták is, az utóbbi sokkal költségesebb volt, és az akkori viszonyok között még nem tudott azzal az információs többlettel szolgálni, hogy gyakorlattá válhasson.

Földrajzinév-jegyzék

Térképező intézmény: Kartográfiai Vállalat

Község / város: Tiszatarján

cím: Budapest XIV. Bosnyák tér 5.

Sorszám	Hivatalos és egyéb név	Porrás	Jelleg	Szelvényszám	Megjegyzés	A helyi adatköltsége javaslat
70	Sina-fertő-dűlő	Hf.	te	309-244	É névrendezés során választott neve a volt Urasági VII. vii. táblának. Része a 69. sorsz. Sina-fertő	Sina-fertő-dűlő
71.	Tanyai-dűlő Tanya-dűlő Urasági-szőlő, vagy Tanyai-dűlő = Zártkert	10,000 FAT 1975 Hf. FAT 1975	te	309-244	A 10.000-es soroz. helyen adja a Tanyai-dűlő nevet. Ott a volt Urasági IX-XII. tagokból egybeesztették Tag-dűlő vart. A név általánosan használt. Tagra lerövidítve /A volt Urasági XI.-ben volt egy vízvez. tanya. Ez eredményezhette a 10.000-es hibás névadást. A Tag-dűlő része a 69. sorsz. Sina-fertő	Tag-dűlő
72.				309-244	Van azonban Tanya-dűlő is, de nem a Homokbánya területén (32. sorsz.), ahol a FAT 1975 adja. A volt Urasági-szőlő /FAT 1975 Zártkert/ másik neve ez. De mert a zártkertet alkalmazva, furán hárta, a zártkert neve maradjon az Urasági-szőlő. A név végül is helytörténelmi vonatkozású.	Urasági-szőlő
73.	Tarjáni-csatorna [Hejőkürt 42. sorsz.]	VIT 200,000	csat	310-133	A FNT, mint megszüntet. tört. be a csatorna ezért, még nem szűnt meg! Kezdeti - a 28. sorsz. Gyalogtáji - legelőn átfutó, majd az 50. sorsz. Körtvélyes-dűlő k-ét határoló - szakasza változatlan. A 44. sorsz. Kintelen azonban már új mederben szeli át. A régi-ny-nak forduló, majd EK-nék kanyarodó meder-vonal hely-éggé vált, míg csak el nem ér a Szénás-érhez. Innen-től az újabb keletre Szénás-ér csatornája a Tarjáni-csatorna volt nyomvonalán vezet a Hejőkürt felé a Kintelenen át új mederben érkező Tarjáni-csatorna vizét.	Tarjáni-új-csatorna
74.	Telető	Tsz.		310-311	A tiszapalkonyai tsz. Ágás-tó melletti hálteleletője. Az 5. sorsz. Ágás (te) része	Telető
75	Tőköz	Tsz.	te	310-311, 312	A tsz. használta név a 8. sorsz. Bása és a 76. sorsz. Tatos-tó közti te-re	Tőköz
76.	Tatos-tava Tátos Tátos-tó Tatos Tatos-tó	Cr. X/III. sz. v. Cr. 1859. 10,000.25,000 FAT 1975 FNT	tó	310-311		Tatos-tó
77.	Tatár-csapás	FNT	te	309-422	Magyarázat 31. sorsz. n.d.l.	Törtendő!
77.	Temető-dűlő	Tsz.	te	310-311	A tsz. használta név a Tatos-tó d. oldalán a tiszatöpusztai temetőt is magában foglaló táblára.	Temető-dűlő

■ Tiszatarján földrajzinév-jegyzékének egy lapja. A megjegyzés oszlopban részletes tájékoztatás olvasható, ha indokokat kellett fűzni a névkiválasztáshoz, az írásmódhoz stb. vagy a névhasználat esetleges problémáiról (Lechner Nonprofit Kft.)

A névrendezés eredménye egy földrajzi-névjegyzék a javasolt nevekkel és egy névelhelyezési vázlat lett. Az irodai feldolgozás során pontosították az írásmódokat, levelezés útján visszakérdeztek a névhiányokra vagy bizonytalan lokalizációkra, továbbá más adatgazdák részére kivonatokat készítettek a felmért névállományból egyeztetés céljára, pl. a víznevekből az Országos Vízügyi Hivatal (OVH), településrészekből a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) részére. Az eredeti elképzelés szerint az egyeztetett névanyagot az FNB elé kell kerülnie, majd a helyi tanácsok visszaigazolásával válik hivatalossá, ez utóbbinak a lehetősége jogszabályi felhatalmazás hiányában egyelőre még éveket váratott magára. A hivatalos neveket kötelező lett volna átvezetni az állami topográfiai térképekre és a földmérési alapterképekre is.

A névrendezések első tapasztalatai azt mutatták, hogy a lakosság és a helyi illetékesek rendkívül kedvezően álltak a munkához, örömmel fogadták, hogy a térképek névírása az ő kultúrájuk képe lesz. Az előzetes várakozásoknak megfelelően nagy mennyiségben jöttek elő korábban sehol nem adatolt névalakok. Az új módszerrel a regisztrált nevek száma mintegy 3-5-szörösére bővült az *FNT II.*-höz képest. Tiszatarján esetében a 26-tal szemben 107-re, Nagytevelen 12-vel szemben 39-re rúgott a névrendezett állomány.

A „dűlőnevek megmentése” a figyelem középpontjában

1986 elején váratlan „segítség” érkezett. Virágh Ferenc történésznek a *Magyar Nemzet*ben megjelent cikke nyomán mind a sajtóban, mind a közélet más területein a dűlő- és más hagyományos helynevek ügye a figyelem középpontjába került.⁹ A szerző az ellen a gyakorlat ellen kelt ki, hogy betűk és számok kombinálásával

alkotott kódokkal helyettesítik a dűlőneveket – kétségkívül ez volt a jellemző a mezőgazdasági nagyüzemek többségére –, ezáltal a használatból kiesvén pusztulásra ítélik ezt a rendkívül fontos kulturális örökséget. A polémia igen magas szintre jutott el. Még az év folyamán egyeztetések kezdődtek a Minisztertanács (MT), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és a MÉM között a „dűlőnevek megmentése” érdekében. 1987 januárjában a HNF Honismereti Bizottsága állásfoglalást bocsátott ki a témában. Ebben többek közt ez áll: „*A földrajzi nevek élő használatának biztosítása érdekében szükségesnek tartjuk, hogy valamennyi érdekelt ágazat tevékeny részvételével, a jelenlegi munkálatok kiszélesítésével, a jelenlegi gazdasági körülmények között lehetséges maximális anyagi ráfordítással gyorsítsák meg a térképészeti ágazat keretében folyó névrendezést.*”¹⁰ Nem sokkal később a parlamentben Földy Ferenc képviselő a földtörvény vitája során a dűlőnevek intézményes védelmére tett javaslatot: a föld védelmével együtt védjék a helyneveket is. Ekkor került sor arra is, hogy az FNB-be tagokat delegált a Külügyminisztérium, az MTA Történettudományi Intézete, és hosszabb kihagyás után a Földrajztudományi Kutatóintézet is.

Az MT, az MTA és a MÉM között megállapodás született arról, hogy a dűlőnevek megmentése érdekében a MÉM kezdeményezze egy, a földrajzi nevek teljes körét magába foglaló, MT-szintű jogszabály megalkotását és készítsen előterjesztést az MT Tudománypolitikai Bizottsága (TPB) részére az anyagi források biztosítása céljából az érdekelt ágazatokkal együttműködve. A dokumentumokat az MT részéről Maróthy László elnökhelyettes, az MTA és a MÉM részéről pedig Berend T. Iván elnök, illetve Vánca Jenő miniszter írták alá. A TPB-t a vizsgált időszakban Csehák Judit, majd 1988. július 22-től Pozsgay Imre vezette, és a tudománypolitika legbefolyásosabb ala-

9 VIRÁGH FERENC: Forrásértékű határszavainkért. *Magyar Nemzet*, 49. (1986) 17:4. (jan. 21.).

10 Az eredeti teljes dokumentumot még nem volt lehetőségem megtalálni. A *Magyar Nemzet* 1987. május 7-i száma kivonatolva ismerteti az állásfoglalást *A helynevekben is él a magyar történelem* címmel. Az év nyarán megrendezett sárospataki Honismereti Akadémia ajánlása további névtípusokra is kiterjeszti az élő helynevek védelmének és közhasználatba való visszahe-lyezésének igényét.

kítója volt, határozatait kötelezően hajtották végre az állami szervek.¹¹

1987 tavasza és 1988 ősze között a TPB-hez szóló előterjesztés a tudományos, a szakágazati és a bürokratikus egyeztetések minden bugyrát megjárta. Öt fő változat készült. Azt valószínűleg fölösleges is volna leírni, hogy az összes verzió alapját a fáradhatatlan Földi Ervin fogalmazta meg. A 15 oldalas dokumentum megindokolja a nevek fennmaradásának szükségességét, de nemcsak a folyamatot elindító dűlőneveket, hanem az élő névhasználat által fenntartott más névtípusokat illetően is. Áttekinti a kusza helyzet történeti okait és az akkori ágazati megoszlás következményeit, a térképészeti ágazat és a nyelvészek eddigi erőfeszítéseit. A szöveg kiemeli a nevek pontos lokalizációját mint a térképészeti ágazat jelentős hozzáadott értékét a névmegőrzéshez. Annyiban feltétlenül beértek az előző évek kísérletező névrendezéseinek szakmai tapasztalatai, hogy az országos névrendezésre fordítandó idő és anyagi ráfordítás pontosan kalkulálható lett: összesen 50 millió forintot igényeltek tízéves ütemezésben. Az előterjesztés előkészítési fázisban – ahogy ezt az első változatban részletezték – előzetes megállapodások születtek a munkamegosztásról az alábbi intézményekkel:

- az MTA Nyelvtudományi Intézete: a nyelvészeti névgyűjtések anyagainak használata, nyelvi jellegű tudományos tanácsadás;
- a Magyar Országos Levéltár, megyei levéltárak: a történelmi, hangsúlyosan a kataszteri térképek névanyaga, elpusztult középkori falvak neve, az oklevelek egyéb névadatai;
- a nemzetiségi szövetségek: a nemzetiségi nyelvű települések helyneveinek írásmódja;
- a földhivatalok: munkatérképek biztosítása, a névrendezési eredmények átvezetése a földmérési alaptérképekre, a mezőgazdasági üzemek névhasználatának elősegítése;
- az MT Tanácsi Hivatala: a helyi tanácsi szervek eligazítása, a névrendezői munka helyi

támogatása, az eredmények elfogadása és helyi használata;

- a HNF vezető szervei: a népfront helyi önkéntesei közreműködnek a nagy helyismerettel rendelkező adatközlők megszervezésében;
- a mezőgazdasági nagyüzemek országos szervezetei: a földrajzi nevek használata a táblaszamos megoldások helyett.

Az MT viszonylag hamar átdolgozásra küldte vissza az előterjesztést. A kifogásokra csak az átdolgozásokból lehet következtetni. A későbbi szövegvariánsok a fejezetek feszes rendjében sorakoznak, a korábbi áttekintő jelleg helyett az egyes részletkérdések szinte tanulmányszerűen vannak kibontva, így például *A földrajzi nevek értéke, A földrajzinév-készlet változásai, Első eredmények a földrajzi nevek megtartásában* című fejezetek olvashatók. A nyelvtudományi jellegű kiegészítésekhez elsősorban a nyelvészeti névgyűjtések lebonyolításában nagy tapasztalatokat szerző Balogh Lajos járult hozzá. Indokolni kellett a nyelvészeti névgyűjtések és a névrendezések párhuzamosan futó munkáit. Az átdolgozott változatokban a nyelvészeti névgyűjtések támogatására is javaslatot tettek. Fel kellett tárnai, hogy az előterjesztés hány hatályos jogszabályt érintett – ez nyilván a párhuzamosan futó MT-rendelet előkészítéséhez volt szükséges –, és operatív intézkedési tervet kellett készíteni. A célkitűzések közé bekerült a számítógépes adattárolás megteremtése is. A Földrajzinévbizottság által jóváhagyott 3. változat már 34 oldallal és még hat melléklettel került a tárca vezetéséhez. A melléklet tartalmazza egy település, Somogyviszló névrendezési anyagát, amely ízelítőt ad a kutatómunkából, a nevek mennyiségi viszonyaiból koronként és térkép-fajtként, továbbá megmutatja a névrendezés eredményét. A 3. változattól a nyelvészeti névgyűjtések anyagi támogatása is szerepel az előterjesztésekben. Ezt a változatot viszont már a hosszúsága miatt nem terjesztették a TPB elé, az utókor számára viszont a magyarországi térképészeti névrajz egyik legfonto-

11 PÁL ZOLTÁN: *Politikai döntéselőkészítés és valóságismeret a Kádár-korban. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete (1966–1989). Doktori disszertáció. ELTE BTK, Bp., 2018. 32.*

sabb dokumentuma (példa gyanánt a névrendezés fogalmának leírása a 2. függelékben). 1988 nyarán *A nyelvészeti földrajzinév-gyűjtés és a névrendezés programja* címmel elkészült a TPB-előterjesztés 5., rövidített változata. A dokumentum erősen hangsúlyozza a nemzeti, hazafias, közösségi szempontokat (3. függelék). A későbbi sorsáról nem lehet tudni. Nagy valószínűséggel még tárcaközi egyeztetésen volt, amikor a TPB-t 1988 végén megszüntették. De az is lehet, hogy a TPB megtárgyalta és támogatásával adta tovább intézkedésre a működése végén. Erre utal ugyanis, hogy a *Földrajzinév-tár* mint állami alapmunka 1989-től a MÉM (később Földművelésügyi Minisztérium) költségvetési fejezetében külön sorként szerepelt, és ez a körülmény még két évtizeden át megmaradt.

Jogsabályi változások

A TPB-előterjesztésnél is több fordulás, hosszabb utat járt be a végül 1989 nyarán megjelent, a magyarországi hivatalos földrajzi nevekről szóló 71/1989. (VII. 4.) MT rendelet, amelynek előkészítését – mint feljebb láttuk – ugyancsak az MT, az MTA és a MÉM vezetői határozták el 1986 végén.¹² Az FNB 1981 óta a MÉM OFTH keretében működő Geodéziai és Kartográfiai Bizottság szakbizottságaként tevékenykedett.¹³ Bár a magyarországi földrajzi nevek megállapítása papírforma szerint a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter hatáskörébe tartozott, a valóságban nem épült ki az annak végrehajtását biztosító szervezet, így a földrajzi nevek adására vagy regisztrálására a legkisebb községi tanácsoktól a nagy állami szervezetekig (pl. Állami Népszegnyilvántartó Hivatal, KSH, MÁV, OVH, Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, földhivatalok stb.) számos intézmény vagy testület rendelkezett kisebb-nagyobb jogosultsággal vagy legalábbis ope-

ratív lehetőségekkel. Az ebből fakadó vizsázások feloldására hivatott egyetlen átfogó, az érdekelt ágazatok és tudományterületek többségét felölelő konzultatív, véleményező és javaslattevő szervezet valóságos jogkörök nélkül, tulajdonképpen csak informálisan, növekvő presztízsének köszönhetően, illetve a KV-val való együttműködése révén tudta a névhasználatot egységesítő szerepet ellátni. Az FNB társadalmi szerepe és a hatásköre közötti erős disszonancia évtizedek óta ismert zavaró tényező volt. A 80-as évek közepén fennálló állapot csak igen kevésbé felelt meg az ENSZ e témában kiadott ajánlásának.¹⁴ Ebben többek közt az áll, hogy „minden országnak legyen földrajzi neveken illetékes nemzeti szerve, [...] amely egyértelműen meghatározott hatáskörrel és jogosultsággal rendelkezik a földrajzi nevek egységesítésére és az országon belüli név-egységesítési politika meghatározására”. Földi Ervin, a bizottság vezetője több kísérletet tett a jogsabályi rendezésre, és úgy tűnik, ezt a körülmények csak a 80-as évek második felében tették lehetővé.

1987 márciusa és 1989 májusa között nyolc változatban készült el a rendelettervezet. Kezdetben egy tömörebb rendeletszöveg és egy részletesebb MÉM végrehajtási utasítás tervezete forgott tárcaközi egyeztetésen. A rendelet korai verzióinak érdekessége, hogy annak ellenére, hogy a FÖMI-ben és az FTH-ban készültek, egyáltalán nem vindikáltak döntési jogköröket a bizottságnak. Valamennyi felsorolt névtípus esetén más szervezet lett volna a döntési jogosultság birtokában, viszont egyes típusok esetében a bizottságnak előzetes egyetértési joga volt, legerősebben a bel- és külterületi településrészek vonatkozásában. Az FNB kifejezetten integratív, továbbá a nyelvi és történeti szempontok őrzőjeként fellépő konzultatív, véleményező testületnek tűnik itt. Nem szóltak a kezdeti verziók a külföldi nevekről annak ellenére sem, hogy az FNB évtizedek óta igen

12 Hozzáférhető: https://jogkodex.hu/jsz/1989_71_mt_rendelet_4020553 (elérés ideje: 2023. okt. 25.)

13 MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1980-as évek. (1. rész) *Catastrum*, 10. (2023) 2:29–38.

14 United Nations Conference on Standardization of Geographical Names. Resolution I/4. <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/resolutions/> (elérés ideje: 2023. okt. 25.).

erős tevékenységet fejtett ki ebben a körben a KV-val együttműködve. A végrehajtási rendelet tervezete viszont a névrendezés jogi bebetonozását szolgálta volna. Határozottan beszél országos hatókörű névrendezői megbízásról, a névrendezők jogosultságairól, a nevek kötelező feltüntetéséről térképeken stb.

A MT végül olyan szövegváltozatot fogadott el, amely a rendelet hatálya alá eső nyolc helynévi kategóriából öt (domborzat- és táj-, terület-, víz-, természetvédelmi, közlekedési és hírközlési név) megállapítása és megváltoztatása a tárcaközi szintre emelt FNB kompetenciájába került. A bel- és külterületi településrészek neveiért a rendelet szerint a tanácsok feleltek, de az FNB jogosult lett felülvizsgálatot kezdeményezni. (Emlékeztetőül: a tízezres nagyságrendű külterületi major, pusztá, bokor, tanya, őrház stb. féle nevek jóváhagyása 1971-től papírforma szerint az FNB-hez tartozott.)¹⁵ Az MT-rendeletbe kerültek át a tervezett végrehajtási rendeletből, hogy a földhivatali térképeken és az EOTR-térképeken kötelező az FNB által megállapított neveket feltüntetni, nem fogadható el betű és szám kombinációja nevek helyett stb. Viszont teljesen eltűntek a névrendezésről szóló, továbbá az ezzel kapcsolatban a FÖMI-re és a földhivatalokra egyéb feladatokat megfogalmazó részek. Újdonság lett, hogy az MT-rendelet rövid definíciókat ad a hatálya alá tartozó névtípusokra, továbbá rögzíti a bizottságba kötelezően tagot delegáló tárcákat és más központi, illetve tudományos intézményeket, megadva a delegáltak számát. Az MTA például három fővel szerepel benne, holott a korábbi gyakorlat szerint öt akadémiai intézet vagy osztály képviselője vett részt a bizottság munkájában, méghozzá igen aktívan. Kimaradt a Magyar Országos Levéltár, a Magyar Távíratok Iroda, jött viszont az Állami Népegyenlívántartó Hivatal, a Hazafias Népfront, a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium (KVM) és a Külügyminisztérium, legalábbis a rendelet hivatalos szövege szerint.

A rendelet számos szövegrészt ugyan ko-

rábbi jogszabályokból vett át, mégis minőségi változást jelentett, hogy minisztertanácsi rendelet tartalmazta azokat, így erősebb hivatkozási alapot teremtett, pl. a nevek stabilitását szolgálta a névváltoztatások engedélyezésének szigorú feltételekhez kötése a 6. § (3) bekezdésében: „A földrajzi nevek megváltoztatására – a történelmi hagyományokat őrző nevek kivételével – akkor kerülhet sor, ha az azonos hangzású földrajzi nevek zavart keltőek, a névhasználatban kimutatható változás következett be, a névvel jelölt mesterséges létesítményt megváltoztatták vagy átalakították, a névhasználat a közérdek szempontjából nem megfelelő, az új név adása már nem élő, kiemelkedő személy emlékének megörökítését szolgálja.” Az önkényes és ötletszerű névadások arra hivatkozva akadályozhatók meg, hogy „a földrajzi nevek megállapításakor figyelemmel kell lenni az érdekelt lakosság élő névhasználatára, a helyi tanács, a társadalmi és gazdasági szervezetek véleményére, továbbá a természet- és társadalomtudományok eredményeire, a történelmi hagyományokra, különösen a helytörténeti kutatásokra, elpusztult települések nevére, ezen kívül a földrajzi környezetre, a mező- és erdőgazdasági művelési szerkezetre, a nemzetiségi viszonyokra, a nyelvi, a nyelvhelyességi követelményekre”. [6. § (1) bekezdés]. A helyi tanácsok névadásában láthatták a legtöbb bizonytalansági tényezőt, ugyanis az új bel- és külterületi nevekről szóló határozatokat a bizottság bekezdte, és a rendelet arra is lehetőséget adott, hogy „a Bizottság jogosult a határozat felülvizsgálatát kérni, amennyiben az a jelen rendelet 6. §-ával ellentétben áll.” [4. § (2) bekezdés].

Az FNB tevékenysége

A 80-as évek második felében a legtöbb energiát a névrendezések szakmai támogatása, majd a jogszabálytervezetek vitája kötötte le. Kisebb véleményezési ügyek mindig előfordultak, például a készülő 1984. évi helyesírási szabályzat földrajzi névi példanyagából törölni

¹⁵ MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1970-es évek. *Catastrum*, 9. (2022) 2:39–50.

kellett az elavult alakokat. Jelentős és hosszadalmas eljárás volt a Fővárosi Tanács kérésére a közreműködés a budapesti közterületnevek rendezésében. Az elsődleges cél az azonos utcanévek megszüntetése volt, de egyúttal teljes helyesírási és nyelvhelyességi felülvizsgálatot határoztak el. A főváros a KV-t kereste meg egy új Budapest-atlasz kiadása kapcsán, majd az egész anyag az OFTH jóváhagyásával az FNB elé került. A sok ezer nevet tartalmazó anyag a több tagból álló nevek esetében a legkülönbébb megoldásokat tartalmazta. Az FNB által készített kivonatok hozzájárultak ahhoz, hogy az MTA Helyesírási Bizottsága az utcanévi előtagok írásának lényeges egyszerűsítését határozta el: a kéttagú, kötőjellel írt földrajzi neveket utcanévek előtagjában 1986-tól egybeírjuk (*Csörsz-árok*, de *Csörszárók utca*).

A *Politikai világtalasz* újabb kiadásához 1986-ban a nemzetközi forrásokhoz igazították néhány ország megváltozott teljes nevét, pl. *Brunei Darussalam Állam*, *Guineai Köztársaság*, *Kiribati Köztársaság*, *Líbiai Arab Nagy Népi Közösség* stb. Szórványosan is jelentkeztek országnévvel kapcsolatos javaslatok. A Külügyminisztérium képviselője számos észrevételt tett az országnévjegyzékkel kapcsolatban. Ezek többségét a bizottság nem tartotta a rendelkezésre álló nemzetközi források alapján indokoltnak (*Brunei Szultánság*, *Cook-szigeteki Állam*, *Suriname Új Köztársaság*), a *Malaysia* alakot viszont *Malajziára* változtatták (a javasolt *Malázia* helyett).

Érdekesen alakultak egyes török exonimák. Törökország diplomáciai úton közvetlenül az OFTH-hoz fordult, hogy egyes tájnevek esetében az országban hivatalosan használt alakokat vagy azok magyar megfelelőit tartalmazzák a KV kiadványai, ami egyébként – a Földi Ervin által előkészített tárgyalási anyag szerint – valóban megfelel a nem-

zetközi ajánlásoknak. Tételezen a *Kurdisztán*, *Örmény-fennsík*, *Örmény-Toros* és a *Pontuszi-hegység* nevet kifogásolták. A bizottság – vélhetően az ügy érzékenységre tekintettel – nem kívánt önmagában állást foglalni, hanem több tucatnyi geográfus és turkológus szakértőhöz juttatott el egy kérdőívet, és jöttek is válaszok. A megmaradt anyagok nem teszik lehetővé az ügy további nyomon követését, csak annyit, hogy az FNB döntésének nincs nyoma (az érintett időszakban nem volt ülés, az 56.-ra 1984 júniusában, az 57.-re 1985 decemberében került sor), csak azt látjuk, hogy a *Nagy világtalaszban* végül igazodtak a török kéréshez: a *Pontuszi-hegység* helyén az *Észak-anatóliai-hegység*, az *Örmény-Toros* helyén a *Délkeleti-Toros* felirat áll, az *Örmény-fennsík* lemaradt, *Kurdisztán* pedig csak az iráni tartományra húzódott, és ott sem magyaros formában áll.

A Tisza árvízvédelmi és a térség öntözési céljaira létesített kiskörei duzzasztómű az 1970-es évek közepén készült el. A felette ki-

MÉM - OFTH
Földrajzinév-szakbizottság
Budapest
1984. november

Állásfoglalás javasolt nevekkal kapcsolatban
(az egyetértést kérjük aláhúzással jelölni)

1.	Kurdisztán	töröljük	hagyjuk meg	egyéb:
2.	Örmény-felvidék	töröljük	hagyjuk meg	egyéb:
3.	Nyugati-Toros	Bati Toroslar	Bati Toros-hegység	egyéb:
4.	Középső-Toros	Orta Toroslar	Orta Toros-hegység	egyéb:
5.	Délkeleti-Toros	Güneydoğu Toroslar	Güneydoğu Toros-hg.	egyéb:
6.	Észak-anatóliai-hegység	Kuzey Anadolu-hg.	Pontuszi-hegység	egyéb:

1.	Kurdisztán	töröljük	hagyjuk meg	egyéb: <i>olvasztani</i>
2.	Örmény-felvidék	töröljük	hagyjuk meg	egyéb: <i>használt meg a földrajzi név</i>
3.	Nyugati-Toros	Bati Toroslar	Bati Toros-hegység	egyéb:
4.	Középső-Toros	Orta Toroslar	Orta Toros-hegység	egyéb:
5.	Délkeleti-Toros	Güneydoğu Toroslar	Güneydoğu Toros-hg.	egyéb:
6.	Észak-anatóliai-hegység	Kuzey Anadolu-hg.	Pontuszi-hegység	egyéb:

Kelt Budapest, 1984. február 11.

1.	Kurdisztán	töröljük	hagyjuk meg	egyéb: —
2.	Örmény-felvidék	töröljük	hagyjuk meg	egyéb: —
3.	Nyugati-Toros	Bati Toroslar	Bati Toros-hegység	egyéb: —
4.	Középső-Toros	Orta Toroslar	Orta Toros-hegység	egyéb: —
5.	Délkeleti-Toros	Güneydoğu Toroslar	Güneydoğu Toros-hg.	egyéb: <i>Kefeli-Toros</i>
6.	Észak-anatóliai-hegység	Kuzey Anadolu-hg.	Pontuszi-hegység	egyéb: —

Kelt Budapest, 1984. december 11.

■ Szakértői adatlapok törökországi magyar exonimák kérdésében. A bizottság az elvek ütközése és az ügy érzékenysége miatt külső szakértők véleményével kívánta a döntését megalapozni (Lechner Nonprofit Kft.)

alakult, nagy kiterjedésű mesterséges állóvíznek formálisan nem adtak nevet. A vízügyi forrásokban és a sajtóban többféle névalakot használtak: *Kiskörei-víztároló*, *Kiskörei-tározó*, *Tisza II. tározó(ja)*, *II. Tiszai vízlépcső tározója* stb. Az FNT I. szerkesztőbizottsága az OVH informális beleegyezésével, a hivatal *Magyarország vízfolyásai és belvízcsatornái* című térképére hivatkozva a *Kiskörei-víztároló* nevet adta meg, és ez terjedt el leginkább, alapvetően az iskolai tananyagnak és a KV iskolai atlaszainak következtében. A víz vonzotta az embereket, és egyébként is hamarosan új ökoszisztéma kezdett kialakulni körülötte. A vízfelület üdülési és turisztikai hasznosítását összehangoló Középtiszavidéki (sic!) Intézőbizottság országos pályázatot írt ki egy vonzóbb névre: „Az üdülőkörzet iránt növekvő bel- és külföldi érdeklődés indokolja, hogy a tiszai táj hangulatát kifejező, rövid és közérthető nevet adjunk a 90 km² nagyságú vízfelületnek.” A felhívásra 3200 névjavaslat érkezett.¹⁶ A zsűri többfordulós egyeztetése után a *Tisza-tó* javaslatot a három érintett megye tanácsa is megtárgyalta, majd teljesen formálisan, a KVM egyetértésével bocsátották a bizottság elé. Az FNB határozottan üdvözölte, hogy a pályázati kiírást választották az új név megállapításának alapjául, ugyanis ez biztosítja leginkább, hogy a közönség el is fogja fogadni. A tagok ugyan több szempontból vitatták az előterjesztést (a *tó* köznévi nem fejezi ki a mesterséges létrehozást, bár jelzi a megváltozott funkciót; a folyóvíz nevével alakult tónév teljesen példa nélküli és nem igazán illeszkedik a nyelvi rendszerbe stb.), de végül nem láttak elegendő okot a nagy előkészületekkel, széles társadalmi nyilvánosság (országos napilapok, elektronikus média) előtt lebonyolított elne-

vezés megtorpedózására, így elfogadták a javaslatot. Formailag ekkor a KVM döntött. Ez volt a szakbizottság utolsó határozata. A jelenleg feldolgozott dossziékból még nem derül ki, hogy miért került 1995-ben újra az FNB elé a *Tisza-tó* kérdése.

A szakbizottság munkájának részletes dokumentálását a bizottság vezetője, Földi Ervin mellett Tolnay Lászlónénak köszönhetjük. A Földrajzinév-szakbizottság 1988. október 6-án tartotta utolsó, 66. ülését. A tárcaközi Földrajzinév-bizottság tevékenységéről a *Catastrum* későbbi számaiban lesz szó.

A Földrajzinév-szakbizottság a 80-as években¹⁷

- MT Tanács Hivatala: Lukácsy Róbert, Fürcht Pál
- MÉM OFTH:¹⁸ Papp-Váry Árpád, Pokoly Béla, Steirer Lajos, Szőke Tasi Sándor
- Földmérési Intézet:¹⁹ Földi Ervin (vezető), Tolnay Lászlóné (1985-ig az OFTH részéről)
- Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézet:²⁰ Hrenkó Pál
- Közlekedési Minisztérium: Szentlőrinczy Géza
- Külügyminisztérium: Forgács András
- Művelődésügyi Minisztérium: Jávor Jenő, Eperjessy Ernő
- Országos Pedagógiai Intézet: Érseki György, Jónás Ilona
- KSH: Bognár Béláné, Orlicsek József, Vukovich György
- Magyar Távirati Iroda: Győrffy Tiborné, Kovácsné Csenkey Hajnal, Mohr Katalin
- OVH: Hampel Károly
- Magyar Országos Levéltár: Buzási János

16 Az FNB anyagai között már csak az előszűrt 20 név olvasható, többek közt *Alföldi-Nagy-tó*, *Közép-Tisza tava*, *Szőke-tó*, *Róna-tó*, *Kun-tó* stb. Érdekesség mind a pályázók, mind a vízügyi szakembereket is soraiban tudó zsűri körében, hogy a víznévi névszerűség szempontjából kevésbé kielégítő neveknek is akadtak támogatói: *Tiszavirág*, *Tiszagyöngye*, *Tiszai paradicsom*, *Tisza-fűzes*, *Óhalász*, *Nagycserő* stb.

17 A cikksorozat 3. részének végén ismertettük az 1970-es években a bizottság munkájában részt vevő szakértők névsorát. *Catastrum*, 9. (2022) 1:37–48. Ez a lista is azoknak a nevet tartalmazza, akik legalább két helyen szerepelnek a jegyzőkönyvekben.

18 1986-tól MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatal.

19 1986-tól Földmérési és Távérzékelési Intézet.

20 1986. október 1-jétől MN Tóth Ágoston Térképészeti Intézet.

- Magyar Tudományos Akadémia
MTA Földrajztudományi Kutatóintézet:
Tiner Tibor
MTA Helyesírási Bizottság: Fábíán Pál
MTA Nyelvtudományi Intézete: Balogh Lajos, Hexendorf Edit, Kiss Lajos, T. Urbán Ilona
- MTA Történettudományi Intézet: Borus József
- Kartográfiai Vállalat: Ajtay Ágnes, Hőnyi Ede, Martinovich Sándor
- Magyar Földrajzi Társaság: Füsi Lajos
- Nagy János nyug. térképész
- Vagács András nyug. térképész.

■ Dűlők és más földrajzi nevek lokalizálásának munkafolyamata a Szentesehez tartozó Magyartés környékéről. A földrajzi nevek kiterjedését 1:25 000 méretarányú topográfiai térképekre ragasztott pauszokon rajzolták meg a névrendezések korai szakaszában (Lechner Nonprofit Kft.)

Függelék

1.

A mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter előterjesztése a Minisztertanácshoz a földrajzi nevekről

Földrajzi neveink megállapítására és nyilvántartására jelenleg megfelelő jogi szabályozás nincs.

Nincs biztosítva az egységes névhasználat, a hagyományos nevek fennmaradása, holott a földrajzi nevek jelentős része történelmi, nyelvi, népi és nemzetiségi értéket és hagyományt őriz. Sajnálatos jelenség, hogy főként településeink határrész neveinek használata káros mértékben visszaszorult, névpusztulás és pusztítás megy végbe.

A földrajzinév-megállapítás egységes eljárási szabályozásának szükségességére újság-cikkek, lakossági bejelentések és parlamenti felszólalás is felhívták a figyelmet.

A kialakult helyzetben figyelemmel arra, hogy az országos térképezési feladatok, továbbá az országos jelentőségű földrajzi nevek megállapításának jogköre és feladatai a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumra hárul, átfogó jogszabály kiadását tartjuk szükségesnek.

A jogszabályi rendezés előírja, hogy az egységes névhasználat és a szakszerűség érdekében országos hatáskörű Földrajzinév-bizottság létesüljön.

A tervezett jogszabály a földrajzi nevek védelmét a névmegállapítási hatáskörök rögzítésével, a követelmények meghatározásával, az országos hatáskörű bizottság döntési, tanácsadói jogkörével, a földrajzi nevek használatának, nyilvántartásának és közzétételének szabályozásával valósítja meg.

A rendlettervezet kivonja a hatálya alól az államigazgatási helyneveket, melyeket más minisztertanácsi rendelet szabályoz.

A tervezet szerint a települések területén a településrészek, közterületek (utcák, terek stb.) elnevezése tanácsi feladat.

A fentiek alapján kérem a következő határozati javaslat elfogadását.

HATÁROZATI JAVASLAT

A Minisztertanács a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszternek a földrajzi nevekről szóló előterjesztését elfogadja és a csatolt tervezetnek a Magyar Közlönyben minisztertanácsi rendeletként történő kihirdetését elrendeli.

Budapest, 1989.

Dr. Hütter Csaba
miniszter

2.

A névrendezés – a földrajzi nevek életben tartásának eszköze (Részlet az MT Tudománypolitikai Bizottság számára készített előterjesztés 3. változatából)

Mi a névrendezés?

Tömören összefoglalva: a névrendezés a földfelszín mai állapotához igazodó, helyszínen végzett, valamennyi érdekelt hatósággal, intézménnyel és társadalmi szervvel egyeztetett, jogszabállyal alátámasztott, a történelmi hagyományokat és a nyelvi követelményeket figyelembe vevő névmegállapítás.

A névrendezés helyszínen végzése azt jelenti, hogy a hivatalos névmegállapítás céljára mód van a lakosság minél szélesebb rétegeitől adatokat kérni, a mező- és erdőgazdasági üzemeket közvetlenül fel lehet keresni, így biztosítható, hogy a végleges névanyag a közösség névhasználatát a legmegfelelőbbben tükrözi. A hatóságok, intézmények és társadalmi szervek bekapcsolása ugyancsak a lakosság tényleges névhasználatának elfogadása szempontjából fontos.

A jogszabályi alap azt jelenti, hogy a névrendezés a meglévő vagy ezután alkotott jogszabályok alapján jár el a földrajzi nevek illetékessége tekintetében. Azt is jelenti, hogy ezen keresztül érvényesül az egyes ágazatok érdekeltsége a földrajzi nevek hivatalos megállapításában.

A történelmi hagyományok figyelembevételét azt jelenti, hogy a településekben hagyományosan kialakult, korábbi állapotokat, művelési emlékeket, elpusztult falvak emlékét stb. hordozó földrajzi nevek minél nagyobb számban tovább éljenek.

A nyelvi követelmények figyelembevételét az jelenti, hogy a földrajzi nevek mai helyesírásunknak megfelelően, a nyelvjárási alakváltozatok, nyelvjárási szavak esetében a köznyelvi írásmódhoz közeledve, de fontos sajtóságot megtartásával lesznek hivatalossá.

A névmegállapítás nem új név kitalálását, hanem a jelenleg ismert nevekből való válogatást jelenti. A válogatás során előnyben kell részesíteni az értékesebb neveket. A névmegállapítás egyben hatósági jóváhagyási eljárás is, amely azonban csupán a helyi használatlalt egyetértésben hozhat döntést.

A névrendezés szervezeti keretei

A névrendezést a térképészeti ágazat végzi.

A névrendezést az országos hatáskörű, tárcaközi Földrajzinév-bizottság előzetes tanácsadás vagy előzetes egyetértés útján véleményezi, illetve irányítja.

A névrendezést végző, nyelvi ismeretekben is képzett térképészek a Földmérési és Távérzékelési Intézet (a továbbiakban a FÖMI) állományába tartoznak. A FÖMI eredményérdekelttségű költségvetési intézmény, melynek keretében kutatási tevékenység is folyik.

A FÖMI a névrendezést a Földrajzinév-bizottság irányelvei alapján a jogszabályok betartása szempontjából közvetlenül ellenőrzi.

A névrendezés eredményeként kapott névanyagot a térképészeti ágazat a hazánkat ábrázoló valamennyi térképfajtán alkalmazza, hogy hozzájáruljon használatuk erősödéséhez. Tartalmazni fogják a megállapított neveket a földmérési alaptérképek (a régebbi kataszteri térképek mai utódai), a földmérési topográfiai térképek, a turistatérképek, a várostérképek stb.

3.

A nyelvészeti földrajzinév-gyűjtés és a névrendezés programja (Tervezet)

Budapest, 1988. június 27.

BEVEZETÉS

Jelen előterjesztés a magyar nemzeti kultúra egyik jelentős összetevőjének, a történelmi ha-

gyományokat őrző, természeti és művelés alatt álló környezetünket tükröző földrajzi nevek fennmaradására, továbbélésére ad programot.

A földrajzi nevek a földfelszín részleteit a legsajátosabb emberi eszközzel, a nyelv szavával azonosítják. Ennek során múltunkról és korábbi környezetünkről tanúskodnak, így jelentős szerepük van közérzetünk javításában, a hazánkhoz való kötődésben.

A földrajzi nevek életét a közelmúlt változásai kedvezőtlenül befolyásolták. A természetes csökkenésen túl nemtörődomség és átfogó szabályozás hiányában pusztulási folyamat indult meg. Ennek megállítására sürgősen lépéseket kell tenni.

A program magába foglalja a nevek fennmaradását biztosító teljes körű nyelvészeti gyűjtés és közzététel folytatását, továbbá az előzőeken alapuló, a történelmi, földrajzi, néprajzi stb. szempontból legértékesebb nevek helyszíni egyeztetés útján történő kiválasztását, majd a jelenlegi művelési és településszerkezettel való összehangolását, vagyis a névrendezést.

A munka sikeres végzésének feltételei közül a társadalmi összefogást inspiráló szervezési feladatokat, a jogszabályi rendezést, a hatáskörileg és használóként érdekelt ágazatok együttműködését, az MTA és a HNF kiemelt szerepét és a pénzügyi alapok megteremtését kell hangsúlyozni.

A földrajzi nevek fennmaradására és használatban tartására kezdeményezett programot a földrajzi nevek értéke indokolja. A földrajzi nevek nyelvünk részeként a társadalmi érintkezés nélkülözhetetlen eszközei, kisebb vagy nagyobb közösségek számára környezetükkel való élő kapcsolatuk összekötő láncszemei. Ebben van fő értékük.

A földrajzi nevek tágabb értelemben egy sor egyéb érték hordozói is. A neveket alkotó egyes szavak eredeti jelentése gyakran a névadáskor fennállott körülményekről tájékoztat, pl. korábbi művelési viszonyokról, birtoklási állapotokról, ma már nem létező természetes alakulatokról vagy mesterséges létesítményekről, az élővilág egykori állapotáról stb. Nevek sok esetben őriznek meg eseményeket, sőt, a nevek átvitelével egy-egy ma is használt dűlő-

névben néha elpusztult falu nyomára bukkanhatunk.

A nevek értékéből egyenesen következik, hogy használatuk egy adott közösség számára egyik eleme az összetartozásnak, a nemzeti öntudatnak. Ezért a földrajzi nevek összegyűjtése és az erre alkalmas mennyiség használatban tartása nemcsak nyelvünk gazdagságának megőrzése szempontjából, hanem nemzeti kultúránk védelme érdekében is szükséges.

[...]

V.

A jelentős értéket képviselő földrajzi nevek élő használatban tartása csak a névhasználat tudatos irányításával, névrendezés útján valósítható meg.

A névrendezés a földfelszín mai állapotához igazodó, helyszínen végzett, valamennyi érdekelt hatósággal és társadalmi szervvel egyeztetett, jogszabályokon alapuló, a történelmi hagyományokat és nyelvi követelményeket figyelembe vevő, hivatalos nevek megállapítására szolgáló névkiválasztás.

A névrendezés előzményei közül a dűlőrendszernek az 1960-as években bekövetkezett felbomlása előtti állapot érdemel említést. Akkor a kataszteri térképek (ma: földmérési alaptérképek) a hivatalos rangú dűlőneveket a telekkönyvvel (ma: ingatlan-nyilvántartással) egyezően, a helyi hatóságok nyilatkozata és jóváhagyása szerint, a mindenkori művelési állapotnak megfelelően tartalmazzák. Ma a dűlőnevek még ott vannak a földmérési alaptérképek nagy részén, de alig vagy egyáltalán nem kapcsolódnak a tényleges állapothoz.

A MÉM Földrajzinév-bizottsága már 1971-ben foglalkozott részletes térképek igényeit kielégítő hivatalos névanyag összeállításának módszertani kérdéseivel. 1978 és 1981 között 19 megyei kötetben mintegy 62 000 földrajzi név hivatalos megállapítására és közzétételére került sor. Ez a mennyiség azonban nem bizonyult elegendőnek, és a teljességről való lemondás következtében a művelési viszonyokkal való összhangot sem sikerült biztosítani. A megyei kötetek közreadása után kezdődtek meg a mai követelményeknek megfelelő név-

rendezés előkészítő munkálatai. Ennek során kialakultak a cél megvalósítására legalkalmasabb módszerek.

A névrendezést a MÉM térképészeti ágazata eddig az ország területének 5,6 százalékán végezte el. Megállapítható, hogy amennyiben a ráfordítások a jelenlegi szinten maradnak, a hátralevő terület elvégzéséhez még további 44 évre lenne szükség.

A névrendezés meggyorsítása lényeges feltétele a földrajzi nevek életben maradásának. Az itt vázolt névrendezési programhoz a továbbiakban vázolt ágazati hozzájárulásokon és központi támogatáson kívül szervezési változások is szükségesek. A névrendezés közvetlen munkálatait a jövőben a MÉM térképészeti ágazata és a tanácsi igazgatású, tehát BM illetékességű földhivatalokkal közösen kell végezni. A névrendezést végző, nyelvi ismeretekben is képzett szakemberek egy országos hatáskörű Földrajzinév-bizottság elvi irányítása alá tartoznak. Ez a bizottság a névrendezést a jogszabályok betartatása érdekében közvetlenül ellenőrzi.

A névrendezés eredményeként kapott névanyagot a térképészeti ágazat és a földhivatalok a hazánkat ábrázoló valamennyi térképfajtán alkalmazza. A névrendezés során biztosítani kell a nyelvészeti névgyűjtéssel való kapcsolatot. A nyelvészeti névgyűjtés anyagának közvetlen átvételéről azonban nem lehet szó, mert ott minél nagyobb számú név minél gyorsabb összegyűjtése a cél, ezért a lokalizálás nagyvonalú, a névváltozatok használatára (szociális érvényére) nincs adat, egy pontra több változat van, nem állapítható meg a névvel jelölt területek határa.

A névrendezés végrehajtásának jogszabályi feltételei is vannak. A jelenleg hatályos jogszabályokból az alább tételesen is megadott hatáskörök általában megállapíthatók, nincs gazdája azonban a földrajzi nevek legnagyobb részét alkotó határrészneveknek (dűlőneveknek), ezenkívül ma már túlhaladottnak minősül az a korábbi szabályozás, mely az 50-nél népesebb külterületi lakott helyek nevének megállapítását a MÉM hatáskörébe utalta. Ugyancsak szükséges, hogy jogszabályi kereteket kapjon

a névrendezés, állapítsák meg a névrendezés legfontosabb követelményeit és e követelmények betartatásának módszereit.

A névrendezésnek az érdekelt ágazatok közötti együttműködésben kell megvalósulnia. Kétféle érdekeltég állapítható meg: hatásköri és használói. A jelenleg érvényes jogszabályok alapján a Belügyminisztérium mint a helyi jelentőségű földrajzi nevekben illetékes (a már jelzett joghézag folytán részben csak illetékesnek tartott) tanácsok igazgatását ellátó ágazat, a Közlekedési Minisztérium mint a közlekedéssel kapcsolatos mesterséges létesítmények nevének megállapításáért felelős ágazat, a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium mint a védett területek és a mesterséges vízügyi létesítmények nevének megállapításában illetékes ágazat, a Magyar Posta mint a hírközlési mesterséges létesítmények nevének megállapításában illetékes ágazat és a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium mint az országos jelentőségű földrajzi nevek megállapításában illetékes ágazat együttműködése egyrészt a tárcaközi Földrajzinév-bizottságban az elvi irányításban és a döntések előkészítésében, másrészt a közös anyagi tehervállalásban realizálódhat. Ugyanilyen együttműködésre van szükség a használói érdekeltégű ágazatokkal. A felsoroltak közül a Belügyminisztérium a tanácsokhoz tartozó földhivatalok, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium a térképészeti ágazat folytán erről az oldalról is érdekelt, ezenkívül a katonai térképek készítése kapcsán a Honvédelmi Minisztérium, a

népszámlálási és népességnylvántartási adatok összeállítása kapcsán a Központi Statisztikai Hivatal és az Állami Népességnylvántartó Hivatal közreműködése is elengedhetetlen mind a bizottság munkájában, mind az anyagi tehervállalásban.

Külön kell említeni a Magyar Tudományos Akadémia és a Hazafias Népfront érdekeltégét. Az MTA szempontjából – a nyelvészeti névgyűjtés gondozása mellett – nem lehet közömbös a történelmi emlékeket is hordozó földrajzi nevek használata, a HNF közreműködése pedig honismereti mozgalmának célkitűzéseiből következik. Nem véletlen, hogy az 1987. évi sárospataki XV. Honismereti Akadémia a tennivalók között kiemelt helyen említette a földrajzi nevek védelmét.

A névrendezés végrehajtását a jelen előterjesztés egy nyolc évre terjedő program keretében tervezi. Bár az adatközlők számának (elhalálozás és elköltözés következtében előálló) rohamos csökkenése a névrendezés minél gyorsabb végrehajtására ösztönöz, a mai gazdasági helyzetben ennél rövidebb időszak reálisan nem tervezhető. A névrendezés költségei közül a helyszíni munkák, az irányítási és feldolgozási feladatok költsége 32,24 millió Ft. Ebből a MÉM vállalja az irányításra számított 3,232 millió Ft-ot, továbbá a későbbiekben részletezett térképbeszerzési és -készítési, valamint a tárcaközi bizottság működtetésével kapcsolatos költségeket 11,776 millió Ft összegben. Így a teljes névrendezés 46,886 millió Ft-os költségéből összesen 15,008 millió Ft-ot vállal.

A magyarországi dűlőnevek sorsának kronológiája

1961--

1961.

A földek védelméről szóló 1961. évi VI. törvény végrehajtását szabályozó előírásokból kimarad az addig minden város és község területrészeit hivatalosan megnevező dűlőnév. Ezért a táblásítások során a korábbi dűlőnév (lényeges átrendeződés esetén) elveszíti "létalapját" vagy (az addigi művelési szerkezet fennmaradása esetén) megszűnik hivatalos jellege.

- A Tudáspolitikai Bizottság számára készülő előterjesztés előkészítéséhez Földi Ervin számos kimutatást készített. Ezek egyike az a kronológia, amelyben összeszedte azokat a jogi, szervezeti és tudományos fordulópontokat, amelyek a földrajzi nevek gyűjtését és használatát befolyásolták 1961 után. Kézirat (Lechner Nonprofit Kft.)